

Nâbî'nin *Hayriyye* Adlı Eserindeki “Der-beyân-ı Şeref-i İstanbul” Bölümünde Şehir Tasavvuru

Azranur Açıkgöz * Ali Cañçelik **

Öz

Çalışma, Nâbî'nin *Hayriyye* adlı eserindeki “Der-beyân-ı Şeref-i İstanbul” başlığı altında yer alan İstanbul ve Halep'e dair beyitlerden seçme yapmakta ve incelemektedir. Kapsam, bu başlık altındaki bölüm ile sınırlı tutulmuştur. Bu bölüm, İstanbul ve Halep hakkında birtakım genel bilgilerle birlikte Nâbî'nin tecrübe ve gözlemlerini de içermektedir. Seçme yapılan beyitlerin şairin sadece hissi bir ifadesi olmadığı gösterilmiş ve içeriklerini destekleyecek başka kaynaklar ile şerh edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın amacı şiirin dönemine tanıklığını ortaya koymak; şehrin şehirli-şair tarafından nasıl algılandığını göstermek; şehirli ile şehir arasında, özellikle şair ile şehir arasında meydana gelen aidiyeti göstermektir. Çalışmanın özgün değeri, yukarıda adı geçen tanıklığın yanında bir şehrin hangi özellikleri barındırması gerektiği sorusuna cevaplar sunmasında da yatmaktadır. Gerek şehir gerekse Nâbî'nin şehir anlayışına dair yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmanın benzerlerinin birçoğuna göre farkı, hususî olarak Der-beyân-ı Şeref-i İstanbul bölümüne odaklanmış ve şairin tanıklığını destekleyecek başka gözlem ve tecrübeleri aktarmış olmasıdır. Makalenin sonucunda elde edilen veriler sıralanmış ve bir şehirden muradın ne olacağı hususu bir nevi maddeler halinde belirtilmiştir. Ayrıca şehir ve taşra arasındaki kıyaslar ve çıkarımlar da dikkate alınmış ve incelenmiştir. Bu karşılaştırma günümüzde fiziken şehirde olan ama taşra kültürüyle yaşayan anlayışı da sorgulamaya kapı aralamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Osmanlı şehri, Nâbî, İstanbul

* Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

E-posta: azranurackgz@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5250-3150>

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü

E-posta: alicancelik@gmail.com

Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-6058-286X>

Geliş Tarihi: 22.06.2022 ▪ Kabul Tarihi: 24.07.2022

City Conception in the Chapter "Der-beyân-ı Sheref-i İstanbul" in Nabi's Hayriyye

Azranur Açıköz* Ali Cañelik**

Abstract

The study selects and analyzes the couplets about İstanbul and Aleppo under the title Der-beyân-ı Sheref-i İstanbul in Nâbî's Hayriyye. The scope is limited to the section under this title. This section includes some general information about İstanbul and Aleppo, as well as Nabi's experiences and observations. It has been shown that the selected couplets are not just an emotional expression of the poet, and it has been tried to be annotated with other sources to support their content. The aim of the study is to reveal the testimony of the poem to its period; to show how the city is perceived by the urban-poet; It is to show the belonging that occurs between the city dweller and the city, especially between the poet and the city. The original value of the study lies in providing answers to the question of what characteristics a city should have, as well as the above-mentioned testimony. There are studies on both the city and Nâbî's understanding of the city. The difference compared to many of this work is that it focused specifically on the Der-beyân-ı Sheref-i İstanbul section and conveyed other observations and experiences to support the poet's testimony. The data obtained as a result of the article are listed and the issue of what will happen from a city is stated in a way. In addition, comparisons and inferences between the city and the countryside were also taken into account and examined. This comparison opens the door to question understanding that is physically in the city today but lives with the provincial culture.

Keywords: Ottoman Poetry, Ottoman City, Nâbî, İstanbul

* Undergraduate Student, Kocaeli University Faculty of Theology

E-mail: azranurackgz@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5250-3150>

* Assoc. Dr., Kocaeli University Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts

E-mail: alicancelik@gmail.com

Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-6058-286X>

Received Date: 22.06.2022 ▪ Accepted Date: 24.07.2022

Giriş

Şehir hakkında birçok tanımlar yapılagelmiştir. Çok kompleks bir yapı içeren şehir hakkında yapılmış çok farklı tanımları tekrar burada zikretmek yerine Cansever'in (2010, s.19) kuşatıcı yorumuyla şehir hakkındaki bakış açımızı göstermiş olalım: "Şehir; ahlakın, sanatın, felsefe ve dini düşüncenin geliştiği çevre olarak, insanın bu dünyadaki vazifesini, en üst düzeyde varlığının anlamını tamamladığı ortamdır. Bu idrak, şehir biçiminin oluşmasını da sağlar ve insanın en üst gelişme düzeyine ulaşmasının temeli olur." Toplumun oluşumunun temel öğelerinden biri olan şehir, tarihî süreçte birçok değişim göstermiş ve pek çok uzman tarafından tarif edilmiştir. Bu çalışmada XVII. yüzyılın ikinci yarısında yetişmiş ve divan edebiyatında "Asrın melikü's-şu'arasi ve evc-i ma'arif ü kemâlün ferhunde hümâsi azîz-i mısır-ı belâgat sühan-rân-ı kalem-rev-i fesâhât bir zât-ı sütüde-haslet" (Mustafa Safâyî Efendi, 2005, s. 628) gibi birçok övgüyle anılmış Şair Nâbî'nin (1642-1712) *Hayriyye* adlı eserinde "Der-beyân-ı Şeref-i İstanbul" başlığı altında topladığı beyitlerinden hareketle dönemin İstanbul'u ve tasvir edilen İstanbul üzerinden şehir tasavvuru hakkında bilgi vermekteyiz.

Bazı sanatların bazı şehirlere mahsus olduğu düşünülmüş ve sebebi şu şekilde açıklanmıştır: "Aşikârdır ki, şehir halkının işleri (ve faaliyetleri) birbirini gerektirir. Ve ihtiyaç duyulan lüzumlu işgücü (a'mâl) bazı şehirlerin halkına mahsustur. Bu yüzden o şehirlerdeki halk, o işlerle meşgul olur, onunla ilgili sanatta maharet kazanır, bu gibi faaliyetler o şehir sakinlerinin hususiyeti olur. Bunla r, maişetlerini ve rızıklarını (geçimlerini ve gıdalarını) bu işlerden temin ederler. Zira şehirdeki umumi durum bu çeşit (sanat ve) işlerle uğraşmayı gerektirmekte ve buna ihtiyaç hissettirmektedir. O şehirde ihtiyaç duyulmayan (sanatlar ve) işler ihmal edilir. Zira böyle işleri (ve sanatları) meslek edinenler için bir fayda hasıl olmaz. Geçim zaruretinin icabı olan bu türlü sanatlar her şehirde mevcuttur: Terzilik, demircilik, marangozluk ve benzeri sanatlar ve iş kolları böyledir. Refah ve onunla ilgili âdetlerin icabı olan meslekler ise sadece imaret cihetinden fazla gelişmiş, refah ve hadareten çokça pay almış şehirlerde bulunur. Züccaciye, kuyumculuk, attarlık (parfüm), aşçılık, bakırcılık, peksimetçilik, hamurculuk, ipek dokumacılığı ve benzeri sanatlar böyledir. Bu gibi sanatların (mükemmellik cihetinden) muhtelif dereceleri bulunur. Hadarete has âdetlerin çoğalması ve refahla ilgili ahvâlin icap ettirmesi nispetinde, bahis konusu çeşitten sanatlar vücuda gelir. İmdi bu gibi sanatlar, her şehirde değil, sadece belli bir şehirde mevcut olur." (İbn Haldun, 2021, s.683).

İbn Haldun şehir ve şehirli arasındaki bağın ürünü olarak iş ve sanatı ele almaktadır. Ona göre şehirlinin ortaya koyduğu ürün şehirden bağımsız düşünülemez. Şehrin imkân verdiği ölçüde şehirlinin ürün ve sanat ortaya koyduğunu ileri süren İbn Haldun bazı sanatların bazı şehirlere has olduğu iddiasındadır. Bir sanat veya eser onu var eden sanatkârının varlık tasavvurundan bağımsız düşünülemeyen bir tezahürdür. Sanatkârın varlık tasavvurunun şekillenmesinde büyük etkiye sahip olan şehir, bu sürecin en önemli rolünü üstlenmektedir. Bu noktada bazı şehirlere has sanat, mimari vb. birçok unsurun meydana gelmesi kaçınılmaz bir gerçektir. Bu düşüncenin anlaşılması çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Çünkü şair Nâbî'nin beyitlerinde tasavvur ettiği XVII. yüzyıl İstanbul'u o dönemin şehir yaşantısına, ürettiği sanatlarına ve tarihine ışık tutmaktadır. Tasavvur edilen İstanbul şehrinin dönemin yaşantısına, düşünce yapısına dair bir fikir oluşturması ve bu doğrultuda mekanikleşen şehir yaşantımızın bizi geçmişte sahip olduğumuz birçok sanat, değer, dünya algısından uzaklaştırdığı gerçeğini ortaya koymaktadır.

İki başlık altında ele alınacak çalışmanın birinci bölümünde İstanbul şehri dönemin seyyahları ve tarihçilerinin ortaya koyduğu bilgiler ışığında ele alınacak, ikinci bölümde ise Nâbî'nin beyitlerinde tasavvur ettiği İstanbul'a bu bilgiler doğrultusunda bakılacaktır.

XVII. Yüzyıl İstanbul'una, Toplumuna ve Şairlerine Dair Birkaç Husus

Dönemlerin genel değerlendirmesi hakkında çok fazla çalışma olduğu için bu kısmında sadece birkaç hususa yer verilmesi uygun görülmüştür. Özellikle dönemin anlayışına dair öne çıkan birkaç nokta çalışmada münasip şekilde değerlendirilmiştir.

Mantran bu yüzyılda saygı kavramının yönetimin temsilcilerine, esnaf yöneticilerine ve aile reislerine yönelik her alanda ve düzeyde görüldüğü uygar bir toplum yapısından bahsetmektedir (1991, s.232). Bu anlayış şehre karşı da gösterilmiş ve hayatın içinde yer almıştır. İnsanlık tarihinde çoğu medeniyete merkez olmuş bu şehir birçok şairin şiirine de konu olmuştur. Şehir mimarisi, sohbet meclisleri, halkın konuştuğu dilin incelikleri, ağaçları, bahçeleri, geceleri edebiyatımızda şairlerin şiirlerine konu ettikleri güzellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hemen hemen bütün Osmanlı şairlerinin şiirleri hem maddî hem de manevî olarak şehir güzellikleri ile süslenmiştir. Manevî olarak dememizin sebebi tabiat unsurlarını manasız nesnelere olarak görmemeleri ve onların birer tecelli olduklarını kabul etmeleridir.

Nâbî'nin *Hayriyye*'sinde bulunan "Matlab-ı Lâzime-i Hüsn ü Cemâl" adlı bölümde bulunan aşağıdaki beyitlerle güzelliği ve sanatı Allah'ın kudretinin bir eseri olarak görmektedir:

"Hüsn ârâyiş-i Yezdânîdür
Eşer-i hâme-i Rabbânîdür" (Nâbî, 1989, s.78)

"Cümle naķş-ı kalem-i Kudretdür
Şan'at-ı mâşta-i hikmetdür" (Nâbî, 1989, s.89)

Divan edebiyatının büyük isimlerinden biri olan Nedim hemen her nazım şekli ile yazdığı manzumelerin çoğunda İstanbul'a duyduğu hayranlığı şiirlerine yansıtmıştır. Bütün şairlerin benzer duyguları olduğunu bilmekteyiz ancak söyleyiş biçimindeki şahsına münhasır güzellik öne çıktığı için Nedim'in birkaç beytini aşağıda arz ediyoruz. "Der Vâsıf-ı İstanbul ve Sıtâyiş-i Sadrazam İbrahim Paşa" adlı kasidesinde (Gölpınarlı, 2004, s. 85) İstanbul'un eşsiz bir şehir olduğunu ve hiçbir şehrin ona denk bir güzellikte olmadığını şu şekilde dile getirmiştir:

"Bu şehir-i Sitanbul ki bî-mişl ü bahâdur
Bir sengine yekpâre 'Acem mülkü fedâdur" (Nedim Divanı, k. 18/1.)

Bu İstanbul şehri, bir benzeri yoktur ve kendisine paha biçilemez. Sadece bir taşına baştan sona bütün Acem (İran) toprakları fedadır.

"Bir gevher-i yek-pâre iki bahır arasında
Hürşîd-i cihan-tâb ile tartılsa sezâdur" (Nedim Divanı, k. 18/2.)
İki deniz arasında tek parça bir cevherdir. Dünyayı aydınlatan güneş ile tartılsa münasıptir.

"Altında mı üstünde midir cennet-i a'lâ
El-ħak bu ne hâlet bu ne hoş âb u hevâdur" (Nedim Divanı, k. 18/3.)
Yüce cennet altında mı, üstünde midir? Hakikat şu ki, onun hâli, havası, suyu ne hoştur.

"İnşâf değıldür anı dünyâya değışmek
Gül-zârların cennete teşbîh ĥatâdur" (Nedim Divanı, k. 18/5.)

İstanbul'u dünyaya değişmek insafa sığmaz; çünkü gül bahçelerini cennete teşbih etmek hatadır.

"Herkes irişür anda murâdına anınçün

Dergâhlar melce-i erbâb-ı recâdur" (Nedim Divanı, k. 18/7.)

Herkesin onda isteğine kavuşmasından dolayı dergâhlar, reca erbabının (talepte bulunanların) sığınağıdır.

Şairlerin beyitlerine konu olan İstanbul sosyal yaşantı, tarihî birikim ve toplumun tecrübesi ile ulu bir dayanak niteliğindedir. Bu şehirde şairleri asıl besleyen unsur şehrin fizikî tabiatı, ulu mabetleri, mimari yapılarının çok ötesinde ruhî zenginliği ve aşkî derinliğidir. XVII. yüzyılda yaşamış birçok sanatkar, şair ve musikişinasın İstanbul şehrinin bu ruhanî ve aşkî derinliğinden beslendiği görülmektedir. Bu durumun bir neticesi olarak hayatın maddî ve manevî veçhelerine cevap veren bu şehrin bireyleri de bilim, tefekkür ve sanat ile meşgul olmuşlar ve uğraştıkları sanatta ileri mertebelere ulaşmışlardır. Sanatın talep edilip ilerlemesi ise kuşkusuz o şehirde rağbet ve takdir görmesi ileldir.

Sanatkârlar kendi dönemlerine ve yaşadıkları çevrelerine karşı duyarlılık göstermektedir. İstanbul ise bu konuda en fazla öne çıkan şehirlerdendir, hatta en çok öne çıkan şehirdir denebilir. Gerek tabi güzellikleriyle ve gerekse Osmanlı insanın zevk-i selimiyle inşa edilmiş olması ondaki güzelliği büyüleyici hale getirmiştir. Bu sebeple merhum Yahya Kemal, İstanbul için "Lakin efsunlu güzellikleri sensin yaratan" (Beyatlı, 2001, s.20) mısrasıyla İstanbul'a mahsus özelliği dile getirmekte; Sadettin Ökten (2012, s.51-54) ise bu mısradan hareketle İstanbul için "Efsunlu Şehir" sıfatını kullanmakta ve Batı şehirleriyle Osmanlı şehri arasında temel farkı bu kavramla açıklamaktadır.

İstanbul, "fetihten itibaren Türk-İslam zevkinin mekân fikrini üzerinde taşımıştır. Yeni medeniyetle birlikte kazandığı yeni çehre, bu çehrenin maddî öğelerini oluşturan mimarinin ortaya koyduğu muhteşem saraylar, yalılar, mabetler, medreseler, bağlar bahçeler vb. mekân özellikleri de şehrin şiiire yansımalarını zenginleştirmiştir." (Pala, 2017, s.187).

Nâbî'nin İstanbul'a Gelişinden ve Şehirle Ülfetinden Bir Kesit

Nâbî çocukluk ve gençlik yıllarını Urfa'da geçirmiş, bu yıllarda iyi bir eğitim almış, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Bir rivayete göre gençliğinde Yâkub Halife isminde bir şeyhe intisap ile tasavvuf neşvesini tatmıştır. Şeyhinin İstanbul'a gitmesi yö-

nünde teşvik ettiği de söylenmektedir. Başka bir rivayete göreyse Urfa'da arzuhâlcilik yaparken mutasarrıfın dikkatini çekmiş ve onun tavsiyesiyle 1076'da (h. 1666) İstanbul'a gitmiştir (Karahan, 2006, s.258). Aşağıya alıntıladığımız beyitten de anlaşılacağı üzere Nâbî, Edirne ve İstanbul'da toplam sî sâl, yani otuz yıl ömür sürmüştür. Hâmisi Mustafa Paşa'nın ölümüne kadar bu iki şehirde yaşamıştır (Kaplan, 1995, s.34):

“Bir zamân Edrine vü İstanbul
Oldı sî sâl bana cây-ı nüzül” (Hayriyye, b.77.)

Hayatının oldukça büyük ve önemli kısmını Halep'te geçiren usta şair Nâbî, içinde ahlaktan, ilme, muhtelif sanatlardan şehre varana kadar birçok konuda temel görüşlerini dile getirdiği *Hayriyye* adlı eserini burada telif etmiştir. Kesintisiz bir İstanbul hayatı yaşamayan şair, başka şehirde, mesela Halep'te yaşadığı zaman da İstanbul'u düşünmüş ve onun kendi hünerine münasip özelliklerini zikretmiştir. *Hayriyye*'deki “Der-beyân-ı Şeref-i İstanbul” bölümü İstanbul'u her yönüyle ele aldığı ve övmekten kendini alamadığı beyitlerden oluşmaktadır. Aşağıda seçtiğimiz beyitler üzerinden de izah edeceğimiz gibi Nâbî, İstanbul'a bereketli bir toprak veya bahçe gözüyle bakmaktadır. Öyle ki her güzellik onda neşv ü nema bulur ve her hüner sahibi hem hünerin üreteni hem de istifade edenidir. İstanbul hünerin üreteni ile hünere talip olanları buluşturan eşsiz bir şehirdir. Öyle bir eşsizlik özelliği vardır ki güneş dünyayı dolaşır ama İstanbul gibi bir şehir göremez.

Der-beyân-ı Şeref-i İstanbul

“Olmadan mühür-zen-i genc-i güher
Yegdür olmak güher-efrüz-ı hüner” (Hayriyye, b.364.)

Mücevher hazinesine mühür (kilit) vurmaktansa hüner mücevherinin parlaticısı olmak iyidir.

Hüner mücevhere benzetilmiştir. Genc ile mücevher arasında ilişki kurmuştur. Genc, Farsça hazine, defîne demektir. Genc'in hünerlerini ortaya çıkarmak anlamında ve bir şehrin veya mekânın özelliklerini ortaya çıkarmak anlamında da anlaşılabilir. Kompozisyon bütünlüğüne göre mana verilir. Bu bölümde şehir hakkında bahsettiği için şehre dönük mana da vermek mümkündür. Şehirler de hazineler saklayan mahzenler gibidir ki maddî manevî nice mücevherleri ve hüner sahiplerini ağırlarlar. İleride gelen beyitlerden de hareketle Nâbî'nin İstanbul şehrini bir hazine

gibi algıladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Şaire göre İstanbul maddi ve manevi birçok hazinenin saklı olduğu bir şehirdir.

“İlm ile maʿrifete cây-ı kabûl

Olmaz illâ ki meğer İstanbul” (Hayriyye, b.365).

İstanbul'dan başka hiçbir yerde ilim ve marifet kabul görmez.

Şair önceki beyitte hünerin ve mücevherin işlenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu beyitte ise böyle bir şehrin misali olarak İstanbul'u göstermektedir. Bu şehir, ilme ve marifete sonuna kadar kucak açan bir şehirdir. Hatta bu durumu daha da abartarak İstanbul'dan başka ilmin mekân tuttuğu bir şehir yoktur diyerek daha da iddialı konuşur. İstanbul ilim ve marifette bir hazine gibidir ve bir benzeri de yoktur der.

O dönemde yaşamış birçok sultanın iltifatı sayesinde ilmin ve marifetin kabul gördüğü, âlim ve sanatkarların şöhret, kıymet ve itibar bulmaları, aldıkları gümüş ve altın atiyelerle zenginliğe eriştikleri görülmektedir. Örneğin, “Fatih Sultan Mehmed'in (1451-1481) devrinde ilim sahiplerine gösterdiği rağbet, İstanbul'a pek çok âlimin akın etmesine sebep olmuştur. Ali Kuşçu, İstanbul'a elçi olarak geldiğinde, yanında alikoymuş, Uzun Hasan'a elçilikle gönderdiğinde günde bin akça gibi muazzam bir yolluk vermiştir.” (İpekten, 1996, s.26).

Bununla beraber Kanunî döneminde İbrahim Paşa'nın düğününde Zâtî'nin bir kaside okuduğunu ve Paşa'nın kasideyi pek beğenmeyip bir değerlendirmede bulunması dönemin hamilerinin kendilerine okunan şiirleri sadece dinlemekle kalmayıp şiirdeki ifade ve biçimlere de vakıf olduklarının bir işaretidir. İlim ile marifetin sadece sanatkar ve alimin bu şehre getirilmesi ve himaye edilmesi olarak kuru bir çabadan ibaret olmayıp İstanbul'da yaşayan sultan, paşa vb. birçok kişinin birçok ilme vâkıf olduğu görülmektedir. İbrahim Paşa, Zâtî'nin beğenmediği kasidesine şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır:

“Düğün itdüğünde kaside iletüdüm; okudugumda kasideyi şöylece din diyü Hayâlî'nün ol düğünde padişaha verdüğü Yâiyye kasidesinden bu beyiti okıdı:

“Ne tozlar ki kôparmışdur semend-i tab^c-ı mevzûnum

Gözine tütüyâ eyler Sifâhanda Kemâl anı”

“Şiir yeteneğimin atı öyle tozlar kaldırmıştır ki, İsfahan'da İranlı ünlü şair Kemal onları gözüne sürme eyler.”

“İbrahim Paşa, Zâtî'ye kendi himayesi altındaki Hayâlî Bey'in okuduğu gibi şiir yazmasını önermektedir. Yukarıdaki örnek, şiirden anlayan hamiler için hamilik

sıfatının sadece şiir alıp karşılığında para vermek gibi basit bir şekilde yorumlanamayacağını, bunun çok ötesinde bir koruma/himaye içerdiğini de göstermektedir.” (Durmuş, 2021, s.150).

Örneklerden de görüldüğü üzere dönemin sosyal yapısı içerisinde ilim erbabı önemli bir yer tutmaktadır. İlim ehlinin İstanbul şehrine getirilmesi ve burada himaye edilmesi ilimin bu şehirde kabul görmesinden ileri gelmekte ve bu durum Nâbî'nin İstanbul şehrini yücelttiği bir özellik olarak beyitlerine yansımaktadır.

“Olmağa meyve-ğor-ı bağ-ı hüner

Olmaya şehr-i Sitanbül kadar” (Hayriyye, b.366.)

Hüner bağının meyve yiyicisi olmak hususunda İstanbul gibi bir şehir daha yoktur.

Şair, şehri bağ olarak tahayyül etmektedir. Bağ hünerle ilişkilendirilmiştir. Bu bağın meyveleri maddî ve manevî bütün ürünler olmaktadır. Şehir meyvelerin yiyicisi olarak düşünülmüştür. Bundan maksat meyvelerin talep edilmesi yani iltifat görmesi olsa gerektir.

Jean Du Mont'un seyahatnamesinden 1690 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında İstanbul'da, 1691 yılı Şubat'ı Kahire'de, 1691 yılı Nisan ve Ağustos ayları arasında İzmir'de kaldığı anlaşılmaktadır. Seyahatname, 1696 yılında, İngilizceye çevrildikten sonra orijinal metindeki resimlerle birlikte *A New Voyage to the Levant* adıyla Londra'da basılmıştır (Gülgün, 2010, s.94). Yazdıklarından İstanbul'un seyahat hayran bıraktığı açıkça görülmektedir:

“... özellikle çok güzel bir şehir olan İstanbul iyi muhafaza edilmiş olup böyle bir şehre sahip olmak dünyadaki prenslerin ve kralların arzusudur. Kasımpaşa, Galata, Pera, Tophane şehre ait dört ilçedir. Bu kasabalar ancak liman genişliğinde şehirden ayrılır. Şehrin sayfiyesi eklenirse İstanbul, Paris'in iki misli büyüklüktedir. Ayrıca şehrin daha bazı sayfiyeleri vardır ve bunlar şehri çevreleyen surlar boyunca yer alır... Bedesten'de ve Kapalıçarşı'nın içinde mücevherciler, ipek tüccarları, kumaşçılar, terziler, ayakkabıcılar, aynacılar, mendil tacirleri ve imalatçıların dükkânları ayrı ayrı sokaklardadır. Bedesten'de satılan halılar, mücevherler Uzak Doğu'dan; ayna, kıymetli kumaşlar ve parfümler Avrupa'dan ithal edilir.”(Tunç, 2010, s.77).

“İtsün İstanbul'ı Allah ma'mûr

Andadur cümle me'âlî-i umûr” (Hayriyye, b.367.)

Allah, İstanbul'u mamur etsin bütün işlerin derin, irfânî fikirleri ondadır.

Meâli/maâlî, "Yücelikler, üstünlükler; beşer idrakinin üstünde olan yüce fikirler, ancak ilim ve irfan sahiplerinin çözebileceği ince ve derin düşünceler." (Ayverdi, 2010, s.749) manasındadır. İstanbul sadece aklî bir şehir değildir. Hatta akıl ötesi, aşkın âlemden gelen haberi his ve idrak eden; onunla kendisini düzenleyen bir aşk medeniyetinin şehridir. Bu konuda Cemâlî'nin şu beyti önemlidir:

"Hâric ez 'aql-ı beşer İstânbûl

İremez gâyetine ehl-i 'uqûl" (Levend, 1958, s.112)

İstanbul, beşer aklının ötesindedir. Bu şehrin sınırlarına akıl ehli olanlar eremezler.

"Ne kadar var ise ashâb-ı kemâl

Hep Sitanbul'da bulur istiğbâl" (Hayriyye, b.369.)

Ne kadar olgunluk erbabı kimse var ise ve onların hepsi İstanbul'da kıymet bulur.

Hüner sahibi kimseler, İstanbul'da karşılanır, ağırlanır ve hünerlerini kemâle erdirmeye fırsatı bulur. Burada Osmanlı Devleti'nde var olan himaye geleneğine işaret edilmektedir. İstikbal hem gelecek hem de karşılama manasını taşır. Gelecek manası verilirse hüner sahibi olan, geleceğini İstanbul'da inşa eder. Karşılama manası verilecek olursa ashâb-ı kemâl, İstanbul'da kabul görür.

Osmanlı'da yöneticilerin sanat faaliyetlerini üreten ve destekleyen kişiler olmalarının yanında, kendi dönemlerinde icra ettikleri sanatlarıyla öne çıkan isimlerin de sarayda önemli unvanlarla desteklendikleri, bu isimlerin yöneticilerin kültürel tatmin sağlayacakları ortamları bizzat oluşturma, bu ortamları zenginleştirecek isimleri de sultana tanııtma konusunda işlevlerinin oldukları görülmektedir (Durmuş, 2021, s.28-29).

"Ne kadar var ise aşsâm-ı hüner

Hep Sitanbul'da bulur revnağ u fer" (Hayriyye, b.376.)

Ne kadar sanat kolu var ise hepsi İstanbul'da parlar ve gelişir.

Bir ülkedeki veya şehirdeki hünerlerin kemale ermesi hakkında İbn Haldun geniş bir değerlendirme yapmaktadır. Yorum sadece sanat kollarının parlamayı ve gelişmesiyle sınırlı kalmamış, şehirdeki ferahla da ilişkili değerlendirmeyi de içermiştir: "Umran denizi coşup orada lüks şeyler talep olunmaya başladığı zaman, sanatların zarif ve kalitece iyi olması da buna dahil olur. Netice olarak sanatlar tüm tamamlayıcı unsurlarıyla kemale erer. Ayrıca bunlara ek olarak refahtan gelen adetlerin ve hallerin gerektirdiği ayakkabıcılık, debbağcılık, ipek işlemeciliği, kuyumculuk ve benzeri diğer birtakım sanatlar daha ortaya çıkar. Umranın engin bir hale gelmesi

vaziyetinde, bu çeşit sanatların birçoğu, mükemmel bir seviyeye ulaşabilir, bunlardaki zarafet son haddine varabilir, bu gibi şeyleri meslek edinenlerin geçimlerini sağladıkları yollar haline gelebilir. Hatta bu gibi sanatlardan temin edilen fayda insan emeğinin mahsulü olan faydaların en büyüğü olur. Çünkü şehirdeki refah bunları icap ettirmektedir.” (İbn Haldun, 2021, s.723).

İbn Haldun’un *Mukaddimesindeki* bu görüşleri ışığında beyti okumak, daha kapsamlı anlamak açısından iyi olacaktır. Çünkü Nâbî beyitte İstanbul şehrinde karşılaştığı her türlü sanat dalının mükemmelliğinden bahsetmektedir. Şehrin refah seviyesi ile doğrudan ilişkisi olan sanat ürünlerinin hiç kuşkusuz bağlantılı olduğu bir gerçektir. İstanbul’un umran denizinde bir dalga olduğu ve zanaatlarının zarif ve kaliteli olması durumu mukaddimedeki anlatılan şehir ile bağlantılı olup bu durum Nâbî’nin kalemine de bu şekilde yansımıştır.

Pietro della Valle’in, söz konusu eserinde İstanbul zanaatkarlarını da övdüğü görülmektedir:

“...Örneğin terzinin her cins kumaşı elbise haline getirirken, dikme ve oturtma konusunda gösterdiği gayret gibi... özellikle deri işinde mükemmel çalışmakta, çok iyi ayakkabılar, çizmeler, potinler ve kitap ciltleri yapmaktadırlar... Fakat Türklerin yaptıkları işler içinde en beğendiklerim, ayrı bir yerde, birbirine bitişik çok sayıda dükkânda, bütününe saraçhane bir alanda yapılanlarıdır” (Tunç, 2010, s.119).

“Nağş u taşvîr u huşûţ u tezhîb

Hep Sitanbul’da bulur zînet u zîb” (Hayriyye, b.377.)

Nağş, resim, hat sanatları ve tezhîp hep İstanbul’da ziyet ve güzellik bulur.

Sanatlar ancak taliplerinin fazla oluşu ile gelişir ve kemâle erer (İbn Haldun, 2021, s.725). Burada nağş, resim, hat vb. birçok sanatın icra edilmiş şeklinin şairi etkilediği görülmektedir. Bu sanatların ilerlemesini şehirlinin talepleri ile ilişkilendiren İbn Haldun’un düşüncesi üzerinden İstanbul’da yaşayan insanların bu sanatlara karşı talepkâr oldukları sonucuna gidilebilir. Nâbî’nin İstanbul’a geliş sebebi olarak ileri sürdükleri İstanbul’daki ilim, sanat ve sohbet meclislerinin güzelliğidir. İleriki beyitlerde de açıklaması gelecek olan taşra halkının sanata ve ilme karşı isteksiz insanlar olmasından dolayı rahatsız olan şair İstanbul’a geldiği zaman karşılaştığı istekli tavırdan oldukça memnundur. Hatta bu sanatların İstanbul’da güzellik bulduğunu ileri sürerek bir nevi şehrin sanat üzerindeki önemini vurgulamaktadır.

“Bu devirde hat sanatını Osmanlı ülkesinde en mükemmel derecesine çıkaran büyük hattatlar yetmişmiştir. Fatih’in divan katiplerinden Yahya Rumi ve Ali b.

Yahya her çeşit yazıda usta idiler. Abdullah Amasi, Ali Yetim, Bursalı Şeyh Ayas, Şeyh Hamdullah'ın akrabalarından Amasyalı Celal ve oğulları Cemal ve Muhyiddin Amasi, Esedullah Kirmani, Handan, Padişah'ın hocası Kazasker Hasan Efendi, bilhassa Kanunî Sultan Süleyman devrine kadar bütün hattatların şeyhi olan Şeyh Hamdullah bu devirde yetişmiş büyük hattatlardır.” (İpekten, 1996, s.27).

“Bî-ķuşûr anda müheyyâdur hep

Nağme vü mûsîķi vü ehl-i tarâb” (Hayriyye, b.381.)

Nağme, musiki, neşve ehli daima kusursuz şekilde İstanbul'da hazırdır.

İbn Haldun'un *Mukaddime*'de belirttiği husus musikinin vücuda gelmesi döneminde kemâli (lüks) bir sanat kabul edilmesidir. Bu dönem düşüncesine göre musiki umranın (şehrin) gerilemesi ve harap olmasıyla sonu gelecek bir uğraşdır. Nâbî'nin beytinde musikin ve musikişinasın bu şehirde olduğunu dile getirmesi İstanbul'un ileri bir medeniyet merkezi oluşunun ifadesidir. Bu dönemde yaşamış birçok sultan âlim, şair ve musikişinasa aşırı bir rağbet göstermiştir. Bu sebepten ötürü birçok musikişinâs İstanbul'a gelmiştir.

“Ol zamanda fuzela-yı acem gayet de riâyet olunurmuş ve anı işidip Acemden Ruma çok kâmil kimse gelirmiş.” (İpekten, 1996, s.42).

Sultanların musikişinasları bu denli desteklemesi ile XVII. Yüzyılın Türk musikisinde özellikle bestekârlık sahasında olgunluk dönemi olarak nitelendirilmesinde büyük rol oynamıştır. Sultan I. Abdülhamid (1774-1789) döneminde musikişinaslara sağlanan büyük imkânlar yine Sultan III. Selim (1789-1807) döneminde de etkisini devam ettirmiştir. Bu devir musikisinin en önemli özelliklerinden birisi, bestekârların tarz (dîvân, tekke ve âşık) farkı gözetmeksizin, her türlü sahada da eser vermiş olmalarıdır. Meselâ Tosunzâde Abdullah, Mustafa İtrî, Kenzî Hasan Ağa, Vardakosta Ahmed Ağa vd. hem tekke hem cami hem de klasik musikî bestekârı olarak karşımızdadır. Bestelediđi “tekbir” ile ölümsüzleşen İtrî'yi segâh âyini ve otuzun üzerinde dindışı eseriyle tanıyoruz. Yine bu devirde dinî sahadaki eserleriyle şöhret bulmuş Derviş Himmet, Himmetzâde Abdullah, Sahnâf Hâfız gibi musikişinaslar da devrin şair-bestekârlarındandır.

Fatih devrinde de musiki alanında birçok usta musikişinaslar yetişmiştir. Abdülkadir-i Meragi dönemin büyük üstadlarındandır ve sarayda Şirmend adında udu ile İshak adında kanunu bulunduğu bilinmektedir.

Tekniđi itibariyle bir ilim olan mûsikî farkında olsa da olmasa da insanın etkisinde kaldığı bir sanat faaliyetidir. Nâbî musiki ile ilgili görüşlerini *Hayriyye*'de “Der

beyānı-ı ferah-ı fasl-ı bahār” (Bahar mevsiminin iç açıcılığı hakkında) başlığı altında şu beyitler ile dile getirmektedir:

“Mūsīkī hikmete dāir fendür

Bilene bilmeyene rüşendir” (Hayriyye, b.955.)

Musiki hikmetle ilgili bir fendir ki bilene de bilmeyene de âşikardır.

“Nice esrārı var idrāk idicek

Bir gelür sīneleri çāk idicek” (Hayriyye, b.956.)

Musikinin anlayacak nice sırları vardır. Hele sineler delmeye birebir gelir.

“İtibārāt-ı teķāsīm ü füşül

İmtiyāzāt-ı maķāmāt u uşul” (Hayriyye, b.957.)

Makamların ve usullerin ayırıcı özellikleri; dizilerin ve ses bölümlerinin (nota) değerlerinden...

“Perde vü peşrev u şavt u ‘amel

Kâr u nakş u şuab u kavlı u gazel” (Hayriyye, b.958.)

Perde, peşrev, ses ve icradan; kâr, nakş, şuab, kavi ve gazelden...

“Her biri hikmet ile memlûdur

Cân riyyāzın şuarur bir sudur” (Hayriyye, b.959.)

Her biri birer hikmetle donatılmıştır ki bunlar can bahçesini sulayan birer akarsu gibidir.

Asrın padişahları, genel itibarıyla sanatı ve sanatkârı seven ve koruyan padişahlardır. Bazı padişahlar bestekâr veya şair, bazı padişahlar ise bestekâr-şairdirler. “III. Ahmed (1703-1730), sanatkârı korumuş, devrin meşhur hattatı Hâfız Osman’dan hat meşk etmiş, Necib mahlasıyla yazdığı şiirleri bir divanda toplamıştır. I. Mahmud (1730-1754), Sebkatî mahlasıyla şiirler yazmış şair-bestekârdır. III. Mustafa (1757-1774) Cihangir mahlasıyla şiir yazmıştır. III: Selim (1789-1807) İlhami mahlasıyla yazdığı şiirleri divanında toplamış bestekâr-şairdir. İtrî (1630/40-1711), Rif’at Efendi (ö.1730) Yahya Nazim (1650?-1727), Enfi Hasan Ağa (1670?-1729), Nâyî Osman Dede. (ö.1729), Şeyhülislam Esad Efendi (1685-1753), I. Mahmud (1730-1754), Tanburi Âşık Mustafa Çavuş (1689-1745/1757), Tab’i Mustafa Efendi (1705-1770), Ali Nutki Dede (ö.1804), III. Selim (1761-1808), Abdülbâki

Nâsır Dede (ö. 1821) dönemin başlıca musikişinaslarındandır." (Cançelik, 2022, ss. 30-31).

"Hüs-n-i sūrisine gāyet yoğdur
Anı medh itmege hācet yoğdur" (Hayriyye, b.391.)

Oranın manzarasının güzelliğı sonsuzdur. Hatta onu övmeye de hiç gerek yoktur.

"Görmedük mişlini bir milketde
Ola bu neş'e meger cennetde" (Hayriyye, b.393.)

Ancak cennette olan bu neşe sadece İstanbul'dadır, bunun benzerini başka bir diyarda görmedik.

XVII. yüzyılda İstanbul'u ziyaret eden seyyahların, eserlerine aktardıkları İstanbul şehri izlenimlerinden, şehrin coğrafi konumuna ve silüetine hayran kaldıkları anlaşılmaktadır. Şehrin içindeki sokaklara girdiklerinde ise evlerin ve sokakların görünümü, onları biraz hayal kırıklığına uğratmıştır. İstanbul'un bedesten ve çarşısındaki birbirinden kıymetli ürünlerden, ayrıca hamam ve camilerinden etkilenmişler; bu eserlerle büyülenmişlerdir. İstanbul esnafının kullandığı kaliteli malzeme ve işçiliklerinden de övgüyle bahsetmektedirler. Seyyahlar, tütün ve İstanbul'un kahvehanelerinden de söz etmişlerdir. İstanbul'daki esir pazarı ve esirler dikkatlerini çekmiştir. İstanbul'un kutlama ve törenlerini ise tüm debdebesiyle anlatmışlardır (Mantran, 1991, s.69).

Seyyah George Sandys, 1610 yılının Eylül ayında İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da, İngiltere elçisi Sir Thomas Glover'in misafiri olarak dört ay kalmıştır. Seyahatnamesi dört kitapta toplanmıştır; İstanbul, Mısır ve Kudüs'ü içermektedir. George Sandys, İstanbul kentini şöyle tasvir etmiştir:

"... Binalar arasında selvi ağaçları ile İstanbul, ormanda bir şehir gibi gözükür. Yeditepesi üzerindeki muhteşem camiler bu tepeleri taçlandırmıştır. İstanbul'un 24 kapısı vardır. 18'i deniz tarafına, 6'sı kara tarafına açılır. Bedestenler dört köşeli bir planda olup, yüksek kubbeli binalardır. Her birinin dört kapısı vardır. Bu kapılar, etrafındaki dört caddeye açılır. Bedestenin sağlam duvarlarının iç kısmı boyunca çok kıymetli malların satıldığı dükkânlar uzanır. Bu dükkânlarda kıymetli taşlar, inciler, samur ve her çeşit zengin kürkler, altın işlemeli koşumlar, kıymetli taşlarla süslü sorguçlar, ipekler, satenler, kadifeler, mendiller, ok, yay ve kılıç gibi silahlar

satılırdı. Ayrıca bedestenin yakınında her millettten ve her yaştan kadın ve erkek Hıristiyan kölelerin satıldığı esir pazarı vardır...” (Tunç, 2010, s.76).

“Beg ü paşa vü efendi çelebi
Andadur cümlesinin münteħabi” (Hayriyye, b.398.)
Onda bey, paşa, efendi çelebilerin en seçkinleri mevcuttur.

“Askerî vü ʿulemâ vü sipehî
Andadur cümlesinin pâdişehî” (Hayriyye, b.399.)
Askerler, âlimler, ordular ve onların hepsinin padişahı da ondadır.

Şaire göre ne kadar erbab-ı kemâl varsa onların hepsi İstanbul’da kıymet bulmaktadır. Marifet ve hüner ehli olanlar, İstanbul’da çok iyi şekilde kabul görmekte ve kabiliyetlerini olgunlaştırma imkânı bulmaktadır. Bu husus, Osmanlı Devleti’ndeki himaye geleneğiyle ilgilidir. Bu şartlar ve imkânların neticesinde oluşan atmosferi gören Nâbî İstanbul şehrinin sadece görsel güzelliklerinden değil aynı zamanda halkın seçkin kimseler olmasından da oldukça etkilenmiştir.

1614-1616 yılları arasında İstanbul’u ziyaret eden İtalyan seyyah Pietro della Valle, İstanbullular için dinî bir tören hâline gelen; padişahların cuma namazına alayla gitmeleri sahnesine tanık olmuştur. Seyyahın İstanbul’da bulunduğu tarih, Sultan Ahmed dönemine gelmektedir. (XVII. yüzyıldan itibaren, padişahlar, Cuma namazı için Ayasofya Camisi dışında Sultanahmed Camisi’ne de gitmişlerdir. Caminin tamamlanma tarihi 1617’dir).

“Dün cuma olduğundan... nihayet, kendine bu nedenle refakat eden ihtişam ve maiyetle birlikte padişahın Aya Sofya Camisi’nde gidişini gördüm... Sarayının önde gelenleri at üstünde onun önünden ilerliyor ve herkes ona, görev ve unvanlarının yüksekliği ölçüsünde yakın duruyor. Saray ağalarının en önemlileri de gene at üzerinde, çok büyük özel hizmetkârlar olarak onun gerisinden geliyor; asıl hizmetkarlar ise kafaları traşlı, sakalsız ve güzel kırmızı kıyafetler giymiş olarak ilerlemektedirler... Bu hükümdarın yakınlarında, oldukça karmaşık bir şekilde bir ok piyade birliği yürümektedir, bunların bazıları bizim tüfeklilere benzemektedir, bazıları ise ok ve yaylarla muhafızlık yapıyor gibidirler ve daha da başkaları mektupları taşıyarak habercilik yapmaktadırlar; bunlar iki eteği önden kuşaklarına kadar açık kısa bir elbiseleri olan, bacakları yarı çıplak olan ve inanılmaz bir hızla koşan kişilerdir; ve (alayda yer alanların)her birinin görevine göre ayrı kıyafetleri, zengin süsleri ve başlarının üzerinde çok güzel ve hafif sorguçları vardır...” (Tunç, 2010, s.227).

İlim ehlinin bu şehirde bulunması hiç kuşkusuz İstanbul'un ünlü ilim meclislerinden ileri gelmektedir. Nâbî; döneminin taşradaki halkı ve İstanbul şehirlisi arasında bir ayırım yapmakta, bu yol ile İstanbul'un üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Taşralı ve İstanbullu olarak yaptığı bu ayırmada Nâbî'ye göre taşralı İstanbul'un sağladığı birçok imkândan uzaktır. Ona göre taşralı halk, sanattan uzak bir yaşam sürmekte ve sadece para kazanmak için yaşamaktadır. Beyitlerin bu bölümünde Nâbî taşırayı bırakarak İstanbul'a gelişinin nedenlerini sıralamaktadır.

"Ağçedür taşranun ancak hüneri

Ḥakk olunmuş hünerin sanki yeri" (Hayriyye, b.408.)

Taşranın tek hüneri ancak ve ancak paradır. Asıl hünerin yeri sanki kazanıp atılmıştır.

"Oldı erbâb-ı ma'ârif nâ-yâb

Düşdi peygüle-i nisyâna kitâb" (Hayriyye, b.411.)

"Taşrada marifet erbabı bulunmaz oldu. Kitap ise nisyân köşesine düştü."

Şaire göre taşra halkının sanata karşı talepkâr bir tavırdan uzak oluşu sebebi ile marifet ve ilim ehlinin mesken tutmadığı bir yerdir. İlim ehlinin uzaklaştığı taşradan kitap (ilim) da zamanla silinmiştir. Oysa İstanbul bunun tam tersidir şaire göre. İstanbul ilmin, ilim ehlinin mesken tuttuğu (Askerî vü ulemâ vü sipehî/ Andadur cümlesinün pâdişehi), sohbet meclislerinin en güzel olduğu yerdir.

"Şi'ri inşâyı sanurlar nefrîn

Fârsî lafz ise çerb ü şîrîn" (Hayriyye, b.412.)

Taşralılar şiir ve nesri, beddua okumak sanırlar. Güzel ve şirin sözü ise yalnızca Farsça bilirler.

Şair taşralının şiirden uzak oluşunu da eleştirmektedir. Şiir İstanbul'daki yaşam için pek çok açıdan önem taşımaktadır. Dönemin içinde pek çok padişah bir yönetici olmasının yanında şair olarak beyitler yazmış ve pek çok şair bu dönemde İstanbul'da aktif roller almıştır. Tüm bunların yanında İstanbul'da düzenlenen gösteriler de halkı çeken önemli eğlence unsurlarından birisi olmuştur. Sokak aralarındaki en yaygın ve basit gösteri çingene ayıcılarının yaptıkları; tef çalarak ayı oynatma numaralarıdır. Ayrıca, mahalle meydanlarında, hikâyeler anlatan meddahlar, ellerinde tuttıkları bir sopa ve geniş bir mendille taklitler yapmaktadırlar. Bir de şiirlerini saz eşliğinde türkü biçiminde okuyan âşıklar bulunmaktadır (Mantran, 1991, s.223-225). Şiir İstanbul'da pek çok mecrada kullanılırken taşra halkı ise Nâbî'ye göre şiirden uzak olmanın yanında bir de bu sanat dalını bir yanlış algılamaktadır.

“N’olduğın halkı kenārun el-Hak

Gören İstanbul’ı anlar ancak” (Hayriyye, b.426.)

Hakikatte kenar halkının ne olduğunu ancak İstanbul’u gören anlar.

“Olur olduğda kemīn meclise haşr

Geçinen taşrada ‘allāme-i ‘aşr” (Hayriyye, b.427.)

Taşrada asrın yegâne uleması geçinenler, İstanbul’da bir meclise girdiklerinde pusuya yatmış gibi tutulur kalırlar.

Şair taşralı ve İstanbullu ayırımını birçok yönden ele aldıktan sonra taşralının durumunu küçültmede oldukça ileri giderek bu küçüklüğü anlamının İstanbul’u görmüş olmakla mümkün olduğunu söyler. Değişik vesilelerle şairin İstanbul’u birçok yönden diğer şehirlerden üstün gördüğünü ifade eden beyitlerle karşılaşılır.

“Mütefennin görinen sersem olur

Mütellim geçinen ebkem olur” (Hayriyye, b.428.)

O mecliste ilim sahibi görünen taşralılar serseme dönerler konuşkan geçinenlerin ise dilleri tutulur.

“Bulmaz ednālarının bezmine rāh

Taşra yirlerde satan izzet ü cāh” (Hayriyye, b.429.)

Taşrada mevki ve mertebe satanlar, bu şehirdeki en düşük âlimlerin bile toplanmalarına gitmeye yol bulamazlar.

Nâbî birçok yönden karşılaştırdığı taşra ve İstanbul arasında da bir karşılaştırma yapmaktadır. Önceki beyitlerde geçen ilim ehlinin taşrada mesken tutmadığını ileri süren şair aynı zamanda taşra ulemasının İstanbul’daki bir ilim meclisinde bulunması halinde yetersiz kalacağı düşüncesindedir. Şair İstanbul’daki ulemaya asla denk olamayacak taşra ulamasını birçok açıdan ele alarak ortaya koymuştur.

“Andadur mā-ḥasal-ı kâdr-i hüner

Taşralarda kim okur kim dinler”

Hüner ve sanata kıymet vermek ondadır yoksa taşra yerlerde kim okur kim dinler.

Hüner ve sanata kıymet veren yer olarak ele alınan İstanbul’dur. Simeon, Kefe’den Polonya’ya göç eden bir ailenin çocuğu olarak 1584 yılında Polonya’nın Zamotza şehrinde doğmuştur. 24 yaşında Kudüs’e hacca gidebilmek için seyahatlerine başlamıştır. 1608 yılında İstanbul’a gelen Simeon, Roma, İzmir ve Anadolu’da Muş’a kadar bir dizi seyahatinden sonra 1614 yılında tekrar İstanbul’a gelmiş, burada bir süre çalıştıktan sonra da Kudüs’e gitmiştir. Bu arada, İstanbul’da

para kazanmak için çalışan Polonyalı Simeon, deneyimini kitabına şöyle aktarmıştır:

"İstanbul'da yazıcılara çok kıymet verirler. Çünkü orada çok ruhani bulunduğu halde yazı yazabilen yoktur, zira okumak ve yazı yazmak ayrı ayrı sanatlardır. Gerek sivil ve gerek ruhani birçok kimse bana çok kitap kopya ettirdiler. Ben de yol masrafımı çıkarmak için geceyi gündüze katarak büyük gayretle çalıştım. Elimde bir şey kalmamıştı, fakat şimdi günde 50-60 akça kazanıyorum. Bir yıl içinde 80 kuruş biriktirebildim" (Gülgün, 2010, s.64).

Bu ve buna benzer birçok eserde XVII. yüzyılda İstanbul'da sanata ve hünere verilen önemi görmek mümkündür. Ki bu durumun yabancı asıllı bir seyyahı etkileyecek biçimde değere şayan şekilde meydana gelmesi önemlidir. Nâbî'de İstanbul'daki hüner ve sanata verilen değeri takdir ederken taşranın bu durumdan uzak oluşunu da söylemektedir.

Der-beyân-ı Şeref-i İstanbul Başlığı İçinde Halep

Hayriyye'de bu isim altında 69 beyitlik İstanbul güzelleme görülür. Daha sonra da Halep faslına geçilir. Her ne kadar İstanbul için yanıp tutuşsa da Halep de sevdiği ve özellikleri ve güzellikleri dolayısıyla ülfet ettiği bir şehirdir. Her şeyden önce şehrin yerleşim alanının güzelliği, evlerin cazibesi ve nehrin güzergahındaki çekicilik şairin dikkatinden kaçmaz ve şiirlerinde hususen bunlara yer verir. Ayrıca şehir hayatının asayiş için Halep birebirdir. Asayiş tabiri gönül sekineti için de kullanılmaktadır. Zira asayiş sadece sosyal hayatı değil, insanı iç dünyasını da ifade eden bir kelimedir.

Halep, şairin şiirlerine konu olan yönleriyle farklı kaynaklarda da karşımıza çıkmaktadır. En güvenilir ticaret merkezi olması yönüyle bilinmektedir. Çok kaliteli çeşit çeşit, rengarenk malları bulunmaktadır. Ayrıca bunlardan bol miktarda bulunmaktadır. Hint, Frenk ve Maçın gibi ülkelerin elde etmek istedikleri şehirdir (Şener, 2012, s.190).

"Der-beyân-ı Şeref-i İstanbul" başlığı altında topladığı İstanbul şehri hakkındaki düşüncelerini kaleme alan Nâbî bölümün son 5 beytinde Halep şehrine de dikkat çekmektedir. Halep'in Nâbî nezdinde hususî önemi haizdir. Halep'in suyundan ve havasından, renk renk kumaşlarından, huzur veren atmosferinden bahseder.

"Lîk andan küçücek şehr-i Haleb

Yoğdur âsâyişe andan enseb" (Hayriyye, b.434.)

Lakin İstanbul'dan daha küçük (bir şehir vardır ki) Halep şehridir. Gönlün asayişine uygun ondan daha münasibi yoktur.

“Bulınur emti‘a-i gün-a-gün

Ni‘met ü māl u menāli efvūn” (Hayriyye, b.437.)

Halep'in rengarenk malları bulunur. Nimesi, malı ve varlığı bereketlidir.

“Bā-ħusūs āb u hevāsı dil-keş

Sāħa-i nehr ü bināsı dil-keş” (Hayriyye, b.438.)

Hususiyetle havası ve suyu ile birlikte nehrin güzergâhı ve şehrin yapısı gönlü cezbetmektedir.

Halep'in hem güzelliklerinden hem de şehir yapısından bahseden Nâbî, bir yandan hissiyatını ifade etmekte diğer yandan şehrin yapılarındaki üslup ve güzelliğe dair kayıtlar düşmüş olmaktadır.

Halep'te 1687'den 1710'a kadar yaşan şair Nâbî, övgü ve yergi şiirleri, bir nevi yol gösterici olarak rol oynamaktadır. Olumlu ve olumsuz hususları birlikte değerlendirmiştir. Bu açıdan bakıldığında Halep'in gerek *Hayriyye*'de gerekse *Divan*'da bazı olumsuz özellikleri görülse de Nâbî'nin gözünde özel bir yeri vardır. Şanı yücedir. Bütün bunlara rağmen İstanbul'un daha özel bir yeri vardır ve Halep'teyken bunun özlemi içindedir (Bilkan, 2002, s.68).

Sonuç

Urfalı şair Nâbî'nin Hayriyye adlı eserinde, “Der-beyân-ı Şeref-i İstanbul” başlığı altında İstanbul'u uzun uzadıya övdüğü beyitlerinden seçmeler yapılarak şehir ve şehirlinin özellikleri üzerinde yapılan tespitler aşağıdaki şekliyle sıralanabilir:

1. İstanbul; ilim, irfan, sanatın kıymet verildiği ve övüldüğü bir şehirdir. Öyle ki Nâbî bu düşüncesini aktarırken İstanbul'un benzeri bir şehir olmadığı düşüncesindedir.
2. Şehir saklı bir hazineye benzetilmiştir ve gerek maddi gerekse manevi birçok unsuru kendisinde barındırmaktadır. İstanbul, aklın imkânlarını kullanan ama aklın ötesine geçen bir şehirdir. Aşkın (müteâl) âlemden ulaşan haberi idrak eden; kendisini onunla tanzim eden aşk medeniyetinin bir şehridir.
3. Bütün ashab-ı kemâl, ilim ehli İstanbul'dadır ve hiçbir taşra kenti halkının ulema olarak gördüğü kimseler dahi bu şehrin ilim ehline denk değildir.

4. Gecesi, gündüzü, manzarası; musikişinası, askeri, sultanı vb. bu şehrin vazgeçilmez birer unsurudur ve Nâbî'nin beyitlerinden hareketle bu unsurların her biri eşi bulunmaz bir mükemmelliktedir.

Der-beyân-ı Şeref-i İstanbul başlığı altında yazılan İstanbul'un övünç kaynağı olan unsurlarının yanında göze çarpan bir diğer durum ise Nâbî'nin İstanbul'daki şehirli ile taşra halkı arasında yaptığı ayırmadır. Şair İstanbul'un yüceliğini anlatırken karşılaştırma yapmayı uygun görmüştür ki İstanbul'un başka bir şehirle mukayesesi kanaatimizce bu şehrin unsurlarını anlamak açısından önemlidir. Nâbî'nin bu ayırımında göze çarpan özellikler şunlardır:

1. Taşradaki insan; sanat, ilim, kültür ve marifetten uzak bir yaşantı sürmekte ve taşra insanının tek amacı para kazanmak olarak tarif edilmektedir. Oysa İstanbul'daki halk sanat ile iç içe bir yaşam sürmekte ayrıca ilim ve marifet bu şehirde büyük ölçüde değer görmektedir.
2. Taşralılar şiiri ve nesri birer sövgü aracı olarak kabul ederken, İstanbul'daki halk birçok mecrada şiiri aktif bir araç olarak ustaca kullanmaktadır.
3. Taşrada ilim ehli, ulema olarak kabul gören kimseler Nâbî'ye göre İstanbul'daki ilim ehline asla denk değildirler. Ayrıca İstanbul'da herhangi bir ilim meclisinde bulunsalar dahi ilimleri onlar ile yarışabilecek büyüklükte değildir.
4. Taşrada makam, mevki; şan, şöret sahibi kimseler İstanbul'daki kimselerin bu mertebelerinden çok daha aşağıdırlar.

Nâbî İstanbul'u zikrettikten sonra tüm bunlara ek olarak Halep şehrinden de bahsetmektedir. Beyitlerden hareketle şairin İstanbul'un yanında Halep şehrine karşı da hayranlık duyduğu açıkça anlaşılmaktadır. Halep şehri renk renk kumaşları, ticari bir merkez oluşu, havası, suyu gibi unsurlarla şairin beyitlerinde övgü konusu olmuştur.

Bu çalışmamızda Urfalı şair Nâbî'nin Hayriyye adlı eserinin Der-beyân-ı Şeref-i İstanbul kısmından seçme beyitler yaparak İstanbul ve kısmî olarak Halep şehrinin XVII. Yüzyıldaki tasavvurlarına dair bir ışık tutmuş olup bu doğrultuda bir şairin gözünden şehir algısını ortaya koymuş bulunmaktayız.

Kaynakça

- Beyatlı, Y. K. (2001). *Kendi gök kubbemiz*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Bilkan, A. F. (2002). *Hayri-nâme'ye Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı Düşünce Hayatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cançelik, A. (2022). *18. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde musiki bestekâr, terminoloji ve tablül* (1. bs). İstanbul: Entropi Akademi.
- Cansever, T. (2010). *Osmanlı şehri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Durmuş, T. I. (2021). *Şair ve sultan*. İstanbul: Muhit Kitap.
- Gölpınarlı, A. (2004). *Nedim Divanı*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Gülgün, Ü.-A. (2010). *Avrupalı seyyahların gözünden Osmanlı Dünyası ve insanları (1530-1699)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İbn Haldun. (2021). *Mukaddime* (S. Uludağ, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İpekten. (1996). Divan Edebiyatında edebî muhitler. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Kaplan, M. (1995). *Hayriyye-i Nâbi, inceleme-metin*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Karahan, A. (2006). Nâbi. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (1. bs, C.32, s.258-260). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Levend, A. S. (1958). *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*. İstanbul Fethi Derneği.
- Mantran, R. (1991). *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da gündelik hayat* (S. Tanilli, Çev.). İstanbul: Eren Yayınları.
- Mustafa Safâyi Efendi. (2005). *Tezkire-i Safâyi (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Nâbi. (1989). *Hayriyye*. İstanbul: Bedir Yayınları.
- Ökten, S. (2012). *Yahya Kemal'in İstanbul'u ve devamı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Pala, İ. (2017). *Hayriyye*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şener, H. (2012). Nâbi'nin şiirlerinde Halep. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 187-196.
- Tunç, Ş. (2010). *Şehristan seyyahların hayal şehri İstanbul*. İstanbul: İTO Yayınları.

